

## MEGEMLÉKEZÉS HEGEDÜS ANDRÁSRÓL

*Rézler Gyula*

### ELSŐ LÉPÉSEK A SZOCIOLÓGIA TERÉN

Ötvenöt év távlatából emlékezem vissza Hegedüs András szociológiai pályafutásának kezdeteire és az abban játszott szerepemre. Életemnek egy rövid, de eseménydús szakaszában találkoztak útjaink. Hegedüs András sem feledkezett meg átmeneti kapcsolatunkról. „A történelem és a hatalom igézetében” című könyvet a következő ajánlással küldte el nekem: „Rézler Gyulának köszönettel az indításért, amit Tőled kaptam”.

Hegedüs Andrással 1943 nyarán találkoztam először. Szabó Lászlóval együtt akkortájt szerveztem meg a Magyar Ipari Munkatudományi Intézetet. Tervbe vett kutatási programjaink megvalósítása érdekében tehetséges munkatársakat kerestünk. Többek között a Győrffy-kollégium akkori igazgatójához fordultunk, hogy politikailag megbízható és az ipari szociológia iránt érdeklődést mutató egyetemi hallgatókat ajánljon. Ő Hegedüs Andrást és Szűcs Ferencet küldte el hozzánk interjúra. Mindkét fiatalember jó benyomást tett Szabó Lászlóra és rám. Az ipari munkásság problémái iránti érdeklődésük, és nyílt, logikus gondolkodásuk alkalmassá tette őket arra, hogy kutatómunkánkban részt vegyenek.

Megegyeztünk abban, hogy be fognak kapcsolódni az Intézet első kutatóprogramjába, ami azt a célt akarta szolgálni, hogy egy 40 000 gyári munkásra kiterjedő minta alapján az akkor kb. 600 000 főt számláló ipari munkás társadalom szociális és gazdasági helyzetét feltárja. (Hadd jegyezzem meg itt, hogy a mai statisztikai módszerek alapján sokkal kisebb minta is elég lett volna, hogy egy reprezentatív felmérést kapjunk.)

A projektet az Intézet szervezéséről és célkitűzéséről megjelent kiadvány a következőkben foglalta össze: „Nem találhatunk sürgősebb feladatot, mint a magyar ipari munkásság viszonyainak a valósággal egyező megismerését, feltárását. Éppen ezért az Intézet első munkájaként 40 000 gyári munkásra kiterjedő reprezentatív adatfelvétel kidolgozását kezdte meg. Az adatfelvétel célja: a magyar nagyipari munkásság társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyainak a statisztikai módszer lehetőségeihez mért részletes megismerése. (...) Az adatfelvétel tárgya az üzemekben dolgozó gyári munkásság. Az adatfelvétel egysége tehát az üzem, illetve az üzem munkástársadalma. Feltétlenül az üzemből, nem pedig a településből kell kiindulnunk, miután a gyári munkássággal kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül az a tagozódás, amit az üzem hoz létre, valamint azok a hatások, amelyek a végzett munka folytán érvényesülnek, és amelyeket csak egy-egy üzem munkásságán belül észlelhetünk.”

A projekt első fázisában Hegedüs András és társa azokon a megbeszéléseken vett részt, amelyek a projekt módszereinek és méreteinek megfogalmazásával és meghatározásával foglalkoztak. Az elfogadott kritériumok alapján egy egységes kérdőívet állítottunk össze. E megbeszélések során alkalmam volt Hegedüs And-

rásnak a felmerült problémákhoz való hozzáállását, analitikus gondolkozását és rendszerező képességét alapjaiban megismerni.

A projekt második fázisában az Intézet munkatársai, beleértve Hegedüst és Szűcsöt, kiszálltak a kiválasztott üzemekbe, hogy a kérdőív alapján a szükséges adatokat beszerezzék. Azonban az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás döntően érintette az Intézet működését is. A kutatómunka lelassult, mert az intézet munkatársai különböző utakon részt vettek az ellenállási mozgalmakban.

Hegedüs Andrást 1944 nyarán a belügyi nyomozók az intézeti munkahelyen tartóztatták le a Béképártban kifejtett „illegális” tevékenységéért. Szűcs Ferencet meg sikerült idejében értesítenem a fejleményekről. Így ő elkerülte Hegedüs sorsát.

Ezek után az adatgyűjtés természetesen félbemaradt. Az addig beszerzett anyagot az Intézetben tároltuk. Mikor 1944 végén a szovjet csapatok elfoglalták Budát és azt a kerületet, ahol az Intézet irodái voltak, a beszállásolt katonák az Intézet könyvtárát és adatgyűjteményét fűtésre használták fel.

De a projektnek megvolt az az eredménye, hogy annak keretében Hegedüs András megismerkedett az ipari szociográfia kutatási módszereivel, és talán ez is hozzájárult későbbi szociológiai karrierjének a megvalósításához. A már említett könyvében Hegedüs a következő sorokban emlékszik vissza az Intézetben folytatott tevékenységére:

„1943 tavaszán került sor az első kollégiumi előadásomra az ipari munkásságról. (...) Ezen a tavaszon elkezdtem dolgozni Rézler Gyula számára, aki folytatni akarta a „Magyar gyári munkásság története” című könyvét, aminek első része a századforduló körül zárult. Szűcs Ferencsel együtt az új könyvéhez gyűjtöttünk anyagot (...) s mondanivalómat főleg az ő könyve motiválta. Előadásom előtt egyedül kimentem a budai hegyekbe és behúzódva a bokrok közé, félhangosan többször is próbaelőadást tartottam, így is nagy lámpalázzal küzdöttem” (51–52. old.).

Hegedüs letartóztatásával megszakadt a kapcsolatunk. Később értesültem, hogy leugrott a vonatról, ami Sopronkőhidára vitte volna a kivégzési táborba. Egy közös ismerősünk útján felajánlottam az intézeti fizetésének további folyósítását, de nem vagyok biztos benne, hogy az üzenetemet megkapta, mert nem válaszolt.

Az elkövetkező években útjaink eltértek. Ő a Kommunista Párt hierarchiájában emelkedett egyre magasabb pozícióba. Engem a körülmények arra kényszerítettek, hogy 1948 végén az országot illegálisan elhagyjam. Azonban elismeréssel és megbecsüléssel értesültem a hatvanas években bekövetkezett, Szent Pálhoz hasonló metamorfózisáról, ami szembeállította a Párttal. Ellenben ez a fordulat lehetővé tette, hogy visszatérjen szociológiai pályafutásához. Tudomásom van nagy kiterjedésű tudományos munkásságáról, aminek eredményeit számos könyvben és tanulmányban publikálta. De úgy vélem, hogy azoknak a kiértékelése már nem az én feladatom. Annak elvégzésére azok az otthoni kortársak hivatottak, akik Hege- düs András szociológia terén kifejtett munkásságának tanúi voltak.